

BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI IMKONIYATLARI ASOSIDA SHAXSIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH MASALASI

**Psixologiya mutaxassisligi
II bosqish magistranti J.R. Amanov**

Elim deb, yurtim deb yonib yashash kerak!
Islom Karimov

O'zbekiston Respublikasida yuksak shiddat bilan amalga oshayotgan davlat va jamiyat qurilishidagi o'zgarishlar, boshqaruv masalasiga tubdan yangicha yondashishni talab qilmoqda hamda, rahbar kasdlar zimmasiga mas'uliyat hissini oshirish vazifasini yuklamoqda. Prezidentimiz I.A.Karimovning barcha ma'ruzalari va chiqishlarida kadrlar muammosiga taalluqli g'oyalar, takliflar mujassamlashgandir. I.A.Karimovning rahbar kadrlar shaxsiyati oldiga qo'yilayotgan qat'iy talablari dasturiy xususiyatga ega bo'lib, davlat va jamiyat ravnaqi ko'p jihatdan ularning faoliyatiga bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Sivilizatsiyalashgan jamiyatdagi rahbar o'zining ma'naviyati, barkamolligi, fidoiyligi, iymon-e'tiqodliligi, vatanparvarligi, alohida qobiliyatga ega ekanligi bilan boshqalardan ajralib turishi kerak.

Boshqaruv psixologiyasi asoslarini puxta egallash orqaligina har bir insonda yuksak his-tuyg'ular, mehnatga ijobiy munosabat, ijtimoiy faollik, komfort hislarini shakllantirish mumkin. O'zini-o'zi anglash milliy ong kabi yuksak tuyg'ularni qaror toptirish orqali mehnatsevar, vatanparvar kishilarni shakllantirish joiz. Bozor iqtisodiyotining birmuncha murakkab mexanizmlari qay yo'sinda ishlashini tushunib etish, muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata olish uchun nimalar qilish kerakligini anglash, unga to'g'ri yo'l topa bilish mumkindir.

Hozirgi ijtimoiy muhitda shaxslararo munosabatlar silsilasida "birdamlik ruhi" va "mushtaraklik tuyg'usi" singari hamkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishning samarali usullari va uslublari psixologiya fanida ishlab chiqilgan. Huddi shu nuqtai nazarga binoan ijrochi, amalga oshiruvchi inson fikrlashga ojiz robot emas, balki individual maqsad va manfaatlarga erishish yo'lida o'zining muayyan ijtimoiy ehtiyojlari majmuasiga ega bo'lgan o'ziga xos shaxs subyektidir, degan ta'rifni berish bilan birga u ziddiyatli zot ekanligiga asoslanib boshqaruvchi shaxsga (boshqaruvchiga) jiddiy e'tibor qaratishni hamda uning jamoadagi faoliyati darajasiga asoslanib jamoaning unga nisbatan munosabatini shakllantirish va aksincha holatlarni o'rganishga e'tibor ortayotganligini ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiq.

Boshqaruv yoki rahbar psixologiyasi orqali shaxsda boshqarishning o'ziga xos murakkab muammolarini bilishga nisbatan intilishni kuchaytirish, ularda amaliy tashkilotchilik faoliyatiga ishtiyoq uyg'otishga qaratilgandir. Hozirgi davr shaxsi ertangi kunda boshqaruv tizimining xodimi, kichik, o'rta va katta jamoalar rahbari, korxona yoki firma faoliyatining turli tomonlarini boshqarish bo'yicha loyihalar, tadbirlar ishlab chiquvchi yuksak saviyali mutaxassis bo'lib yetishadi. Buning

uchun boshqaruv psixologiyasining amaliy ko'nikmalari bilan qurollanish shart hisoblanadi.

Jahon psixologiyasi fanida xalq xo'jaligi tarmoqlarini tashkil qilish va ularni boshqarish jarayonida "inson-texnika" tizimidan tashqari "inson-inson" ("inson-tabiat", "inson-obraz" singari yondashish bundan istisno) munosabatlari muhim ahamiyat kasb etishi, uning tahlili ko'p jihatdan ijtimoiy psixologiya empirik ma'lumotlariga asoslanishi muayyan darajada yoritilgan. Amaliy, tatbiqiy xususiyatli ma'lumotlar boshqaruvchi rahbar shaxsiyatining gultojisidir.

Ishlab chiqarish jamoalari va moddiy mahsulot yaratmaydigan muassasalarning hodimlarini ijtimoiy-psixologik jihatdan idora qilishning jabhalarini tadqiqot qilishda rahbar psixologiyasining metodologiyasi va xalq xo'jaligini boshqarishning umumiy qonuniyatlariga asoslangan holda faoliyatni uyushtirish, omilkorona yo'lga qo'yish yuksak samaralar beradi. Psixologiya faniga "boshqaruv" tushunchasi davlat, jamiyat, jamoat, ishlab chiqarish va texnikani boshqarish tizimidan, ya'ni kibernetikadan kirib kelgan bo'lib u hozirgi davrda insonning xulqi, xususiyatlari, ruhiy holatlari bilishning jarayonlari, ommaviy, jamoaviy va ruhiy harakatlarni boshqarish ma'nosini bildiradi. U hozirgi davrga kelib: "inson-inson", "inson-jamoa", "jamoa-inson", "jamoa-jamoa" munosabatlarining boshqaruv imkoniyatlarini tekshirishni taqozo qiluvchi istiqbolli, mustaqil, maxsus sohalarga o'z predmeti ko'lamini yanada kengaytiradi. Natijada boshqaruv yangi qonuniyatlari, mexanizmlari, omillari, ijtimoiy manbalari. shaxslararo munosabat uslublari, yakka shaxsning ijtimoiylashuvi xossalari, boshqaruvchi shaxs va tobe kishilar yoki hodimlar o'zaro muomalasining maromi, tekshirishning o'ziga xosligi, uslubiyatning takomillashuvi, nizoli va ziddiyatli vaziyatlarning oldini olish hamda ularning oqilona yechimini topish, mazkur jarayonda iliq, psixologik muhitning roli, uning obyektiv va subyektiv ahamiyati, mahsulot samaradorligini oshirishning imkoniyatlariga doir empirik va nazariy-metodologik materiallar to'plashning qulay shart-sharoiti yuzaga keladi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, boshqaruv psixologiyasi xo'jalikni yoki muassasani boshqaruvning ijtimoiy-tarixiy tamoyillariga va qonuniyatlariga bevosita asoslanadi. Bular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Demokratik desentralizm (mahalliy boshqaruv ustuvorligi);
2. Boshqaruvda yakkaboshchilik;
3. Siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, ma'rifiy rahbarlikda (ma'muriyatda) xo'jalik yuritishning birligi;
4. Xo'jalik hisobining oqilligi;
5. Boshqaruvning rejaliligi;
6. Ommaning boshqaruv jarayonida faol qatnashuvi;
7. Hamkorlik faoliyatining ishtirokchilarini ma'naviy va moddiy jihatdan rag'batlantirish;
8. Kadrlarni tayyorlash, tanlash va joylashtirish jarayonida psixodiagnostika tizimiga asoslanish.

Hamkorlik faoliyatining mazmuni, uning bosqichlari (fazalari, shakllari), shaxslararo munosabatlarning o'zaro ta'sir xususiyatlari, insonda

ijtimoiylashuvning tezlashuvi, ongning rivojlanish bosqichlari, “inson-texnika” tizimi bilan bogʻliq, bir talay muammolar tadqiqot predmetidan chetda qolib ketish xavfi tugʻiladi.

Yuqoridagi fikrlarni toʻlaroq xaspoʻshlash, izohli talqin qilish maqsadida ayrim ma'lumotlardan namunalar keltiramiz va ularni tahlil qilishga intilamiz:

- oʻzaro hamkorlik faoliyatida shaxsiyatga oidlik muammosi;
- shaxs va guruhning (rahbar va tobe kishilarning) motivatsion, emotsional jabhasi;
- shaxs va jamoaning bilishga oid (kognitiv) munosabatlari;
- shaxs va jamoaning nazorat qilish (regulyativ) jabhasi va uning oʻziga xosligi;
- boshqaruvchi shaxs faoliyatining oʻziga xos psixologik xususiyatlari;
- boshqaruvchi shaxsning tarbiya sub'ekti, ya'ni sub'ektiv ta'sir oʻtkazish omili ekanligi;
- boshqaruvchi shaxsning siyosiy faoliyatning egasi ekanligi;
- boshqaruvchi shaxsning statusi, roli huquqi, uning funktsiyasi, imtiyozi, ta'sir etuvchi vositalari;
- boshqaruvchi shaxsning boshqaruv uslubi va ularning turlari boʻyicha tasnifi;
- hamkorlik faoliyatida kommunikatsiya, uning turlari va shakllari;
- rahbar ehtiyojini qoniqish darajalari va mezonlari;
- shaxslararo munosabat turlari va ularning psixologik tavsifi;
- jamoatchilik fikri va jamoaviy kechinmalarning oʻzaro munosabati;
- oʻzaro munosabatlar ierarxiyasi (“men”, “sen”, “u”, “biz”, “siz”, “ular”);
- nizoli (ziddiyatli) vaziyatlar, ularning oldini olish va bartaraf qilish usullari;
- nizo - nizoli vaziyat - mojaro oʻrtasidagi uzviy ijtimoiy-psixologik bogʻliqlik;
- boshqaruvchi shaxs shaxsining sotsial-psixologik xususiyatlari;
- boshqaruvchi shaxs qobiliyatlarining tavsifi va ularning oʻzaro uygʻunligi kabilar.

Yuqorida keltirib oʻtilgan muammolarga asoslangan holda boshqaruvga quyidagicha ta'rif berish maqsadga muvofiq: “Hamkorlik faoliyatida shaxsning xulqiga va ongiga guruh (ommaviy) ta'sir oʻtkazishning psixologik xususiyatlarini, boshqaruvchi shaxs bilan ijrochi oʻrtasidagi muomala maromini tekshirish, shaxslararo munosabatlar bosqichlari (shakllari) hamda emotsional holatlarini tadqiq etish, rahbarning psixologik muhitini ta'minlash bilan bogʻliq faoliyat uslubi va uning mexanizmlarini tadqiq qilish boshqaruv psixologiyasining predmetidir”.

Boshqaruvning psixologik tizimi “inson-texnika” munosabatining qamrab olganligi sababli texnikani inson imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda munosabatda boʻlish yoki muassasa uchun yaratilgan zamonaviy asboblardan, qurol-aslohalardan, kompyuter, displey, monitor, robot kabilarni ishlash maromiga moslashish masalalariga taalluqli axborotlar, xossalar, tizimlar, tuzilmalar, qurilmalar toʻgʻrisidagi bilimlar boʻyicha qatʼiy talablar turkumini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Shuningdek, muxandischilik professiogrammasining xususiyatlarini hisobga olish, rahbar-tobe kishilarning texnika munosabatlarini oqilona tashkil etish jarayoniga toʻgʻri, unumli, qulay shart-sharoitlar yaratadi. Fan va texnika yangiliklari bilan inson imkoniyatini muvofiqlashtirish identifikatsiya

o'z-o'zini va boshqalarni oqilona baholash, refleksiya, ongli ravishda o'xshashlikka intilish, antitipatsiya (faoliyat mahsuli modelini oldindan yaratish) va korreksiya (ijodiy maromlarni) shakllantirishni tezlashtiradi, kasbiy moslashish (adaptatsiya) psixologik tayyorgarlik muddatini kamaytiradi, o'zaro tushunuvni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuning uchun "inson-texnika" munosabati "inson-jamoasi", "jamo-a-inson" turkumlari darajasiga o'sib o'tishining ta'minlanishi va bu borada shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish diagnostik ma'lumotlardan kelib chiqqan holda unga va uning faoliyatiga yondashish lozim.

Yuqorida sanab o'tilgan barcha holatlar bizdan o'z ishimizga o'zgacha yondashuvlarni talab qiladi. Binobarin, bolalarni yoshligidan boshlab boshqaruv jarayonini tashkil etib ularga mas'uliyat hissini sezishlariga imkoniyat yaratish lozimdir. Hamda o'tkaziladigan har xil tadbirlar orqali tarbiya qilinishi, qisqa qilib aytganda, boshqaruv jarayonining yangi konseptsiyasini yaratishni taqozo qiladi. Boshqaruv jarayoni orqali shaxsni shakllantirish va rivojlantirish har birimizning asosiy vazifamiz hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak malakali mutaxassislar – taraqqiyot omili. T. O'zbekiston. 1995. 22-23 bet.
2. Sh.N. Zaynuddinov. I.U. Murakaev. Menejment asoslari. Toshkent Moliya 2007.
3. S.S. Qosimov., Mo'minov N.A. Rahbarlik qobiliyati va boshqaruv malakalari. Prepring T. 2001. 56 bet.
4. Narzulla Boymurodov "Rahbar psixologiyasi". T. "Yangi asr avlodi", 2007 yil
5. Boliyev A. Rahbar ma'naviyati. T.: "Ma'naviyat", 2002. – 32 b.